

РИТОРИКА НЕНАВИСТІ В ДРУКОВАНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТУРЕЧЧИНИ

Розглянуто способи викорінення у медійному досвіді Туреччини мови ненависті, спрямованої проти деяких етнічних і релігійних громад. Зосереджено увагу на засобах захисту прав меншин та окреслено основні принципи тендеційного мовлення, які стали інструментарієм для підживлення стійких стереотипів, що продукують і поширюють ворожі настрої до носіїв певних ідентичностей.

Ключові слова: мова ненависті, ідентичність, друковані медіа, професійні стандарти, критичний аналіз.

Останніми роками багато говорять про потужний вплив засобів масової інформації на соціальні процеси, про те, як соціальні медіа можуть сприяти організованості суспільства, ставати місцем для висловлення та об'єднання різних думок і творення публічної сфери. Утім, з іншого боку, ЗМІ також відіграють важливу роль у продукуванні та легітимізації тендеційних поглядів й ідей у суспільстві, адже вони мають владу над символічними джерелами, необхідними для вироблення спільної згоди на певні міжетнічні чи расові відносини.

Туреччина – це країна, в якій внутрішня напруга між різними верствами суспільства майже ніколи не спадає. І одна з основних причин такої атмосфери – це позиція, яку озвучують у ЗМІ. Фонд Гранта Дінка 2009 року започаткував проект «Моніторинг риторики ненависті в медіа» (*Media Watch on Hate Speech*), щоб привернути увагу до мови турецьких ЗМІ, яка провокує наклеп, нетерпимість до іншості, й обговорити можливість протидії розпалюванню ненависті.

Фонд створений 2007 року й названий на честь Гранта Дінка, журналіста-вірменина, який працював у Туреччині. Він був засновником газети «Агос», що виходила двома мовами – вірменською і турецькою. У 2007 році

журналіста вбив 17-річний націоналістично налаштований юнак перед будівлею, де містилася редакція газети. Вбивство кваліфікували як злочин на ґрунті ненависті. Ця подія – серед найчастіше згадуваних у Туреччині, коли говорять про розпалювання ворожнечі та злочини на ґрунті ненависті. Важливо зазначити, що при житті Грант Дінк неодноразово потрапляв у центр уваги ЗМІ, особливо газет, через свою вірменську ідентичність і погляди. Після вбивства, під час судових слухань, обвинувачуваний заявив, що не знав Гранта Дінка особисто, але читав у пресі, що той був ворогом турків. Цей приклад свідчить про вплив засобів масової інформації на показник злочинності через ненависть.

Проект «Моніторинг риторики ненависті в медіа» – це перший проект Фонду. Його мета – боротьба з расизмом і дискримінацією, а безпосереднє завдання – викоренити із ЗМІ мову ненависті, спрямовану проти етнічних і релігійних громад. За допомогою цього проекту ми також прагнемо через ЗМІ зробити внесок у виховання поваги до прав людини, посилити роль неурядових організацій (НУО) в моніторингу й обстоюванні принципу нетенденційності та долучитись до захисту прав меншин і носіїв певних ідентичностей у суспільстві.

Зосередившись на друкованих ЗМІ й опираючись на результати досліджень, проведених у рамках цього проекту, у цій статті продемонструю, як ЗМІ Туреччини продукують і поширюють ворожі настрої щодо носіїв певних ідентичностей.

У Туреччині випадки використання тенденційного мовлення у ЗМІ не поодинокі. Провокаційні, расистські та тенденційні вислови у новинах стали інструментарієм для підсилення стереотипів, почуття ворожості та дискримінації в суспільстві. Звісно, існують універсальні й національні журналістські принципи, ба, навіть кодекси етики, що створили деякі ЗМІ. Але ж і надалі трапляється, що кінцевий журналістський продукт містить чимало порушень цих норм.

Подібні висловлювання узвичаюють поширені упередження щодо вразливих груп суспільства. Окремі особи чи групи, об'єкти таких упереджень, опиняючись у ситуації стривоженості та пригніченості, змушені відмовитися від невід'ємної умови демократії – права на участь у громадському та політичному житті країни, зазнають інших утисків. Провокаційні заяви й обвинувачення подекуди призводять до нападів на членів групи або на місця зібрань.

У чому ж причина використання такого дискурсу в ЗМІ? Про що він свідчить?

В силу різних причин Туреччина переживає процес поляризації різних верств суспільства. А нетерпимість до «іншого» набуває все більших і більших масштабів. Тут мусимо наголосити, що створення образу «ін-

шості» й поляризація не є чимось, притаманним тільки Туреччині. Від початку XIX століття національні держави, що творилися на принципах націоналізму, централізму і секуляризму, мусили творити «інших», щоб узаконити себе. Турецька Республіка також потребувала такого проекту, і в процесі творення нової нації вона зробила два важливі кроки. Першим кроком була асиміляція мусульман із різних етнічних ідентичностей. Отже, цей крок був проектом асиміляції, і тут переважно йдеться про курдське населення. Другий проект здійснювали серед немусульманських громад – греків і вірмен: різними методами кількість немусульманського населення намагались зменшити, наприклад, через всілякі обміни населенням та імміграцію.

Важливо також зазначити, що ми використовуємо слово «інший» як соціологічне поняття, щоб означити ідентичність, відмінну від більшості за релігійною, етнічною чи культурною прикметою. Визначення ж «меншини» залежить від контексту країни, про яку йдеться. У Туреччині, відповідно до Лозаннського договору, меншістю вважають немусульман. Але коли я кажу «інші», я маю на увазі всі вразливі етнічні й релігійні ідентичності, включно з жінками і ЛГБТ-особами, які також потерпають від дискримінації.

Не така давня історія Туреччини засвідчує, що дедалі більша поляризація ідентичностей у суспільстві немалою мірою зумовлена характером політичних і соціальних змін. Конфлікти в південно-східній Анатолії, що точаться протягом багатьох років між державою і курдським населенням, раптова демографічна зміна в Туреччині, зумовлена цим протистоянням, що спричинила вимушене переміщення людей, а також економічні, соціальні й культурні конфлікти – все зіграло свою роль в ескалації напруженості у взаєминах між громадами. Крім того, події на Близькому Сході, дискусії навколо питання курдів і вірмен призвели до того, що окремі особи й інституції з метою розв'язання проблеми внесли пропозиції, спрямовані проти певних етнічних груп, що їх позиціонують як ворогів. Нарешті, те, як ЗМІ висвітлювали акції протесту в парку «Гезі Таксим», продемонструвало також, як ЗМІ можуть загострювати процеси поляризації суспільства.

Унаслідок використання у публічній сфері тенденційних висловів під час тих подій прояви недобррозичливого сприйняття і ставлення до різних груп та осіб стало серйозною проблемою в Туреччині, і вона дедалі більше загострюється. До расистського й тенденційного мовлення вдавались навіть лідери громадської думки, зокрема урядовці, лідери опозиції та громадські діячі. Як відомо, обвинувачення державними посадовцями «іноземних агентів» в організації подій у парку «Гезі Таксим» та дискурс про «зацікавлене лобі» призвели до нацькування проти певних груп населення, передусім євреїв. Таким чином, «інші» – це ті, проти кого зазвичай

скеровані неприязнь та дискримінація в повсякденному житті, у дискурсах політиків, підручниках і, звичайно, ЗМІ.

ЗМІ, як один із найдієвіших інструментів національної держави, поширюють публічну інформацію і подають відверті чи приховані оцінки різних ідентичностей і подій, про які більшість має мало безпосередніх даних. Що ще важливіше, ЗМІ формують ідеологічну основу, яка дає змогу легітимізувати дискримінацію й упереджене ставлення щодо меншин.

Медіа, чи, як їх часто називають, «четверта влада», – одні з найефективніших передавачів культурних смаків і стандартів. А отже, мають право наголошувати на різноманітті й відмінностях. Проте медіа також бувають дуже зручним інструментом для спрямування розвитку конфлікту або в напрямку його ескалації, або применшення значення. Якщо медіано-сій поводитися безвідповідально або недбало, він дуже легко може спричинитися до поширення ідей расизму й ненависті між людьми, а, щонайгірше, здатний узаконити й виправдати подібні настрої.

Отже, проект «Моніторинг риторики ненависті в медіа», який ми втілюємо від 2009 року, скерований на те, щоби привернути увагу до подібних дискурсів у ЗМІ та заохочувати до усунення тенденційного й нетолерантного мовлення проти вразливих осіб у Туреччині. У рамках цього проекту фахівці моніторять та аналізують усі національні та місцеві прес-видання на предмет агресивного мовлення; новини чи статті-коментарі, у яких виявлено ознаки неоднакового ставлення та неприязні, виокремлюють, обговорюють і повідомляють про них громадськості у формі звітів чи на веб-сайті (www.nefretsoylemi.org).

Вважаю, що аналіз результатів нашої роботи з моніторингу ЗМІ допоможе зрозуміти поточну ситуацію з розпалюванням ненависті в друкованих ЗМІ Туреччини. Спершу пояснимо методику проведення моніторингу, яку ми застосовуємо, а відтак розповімо про наші останні результати.

Моніторингове дослідження антагоністичної риторики у ЗМІ охоплює всі національні газети й майже 500 місцевих видань. Центр моніторингу ЗМІ контролює всі ці часописи на предмет наявності певних ключових слів (наприклад, «вірменський», «курдський», «євреї», «жінка», «сепаратистський», «ворог турків» тощо).

Основна увага моніторингу зосереджена на тому, щоб виявити випадки ворожих висловлювань проти певної національної та релігійної належності. Практику застосування дискурсу сексизму та гомофобії сюди також включено, і вона також підлягає моніторингу.

У роботі застосовується критичний аналіз дискурсу, що часто використовують у дослідженнях ЗМІ, та деякі інші, пов'язані з ним методи.

Для виявлення випадків комунікативної неприязні в новинах і статтях-коментарях за основу береться Рекомендація Ради Європи від 1997 ро-

ку. За формулюванням цієї Рекомендації, до мови ворожнечі належить «поширення, підбурення, сприяння або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи інших видів ненависті на ґрунті нетерпимості, а також нетерпимість висловів у формі радикального націоналізму та етноцентризму, тенденційності та ворожості щодо меншин, мігрантів та людей з числа іммігрантів».

Крім того, ми виділили чотири категорії, за допомогою яких можна виокремити формулювання, що мають очевидні або приховані смисли мови ненависті. Наприклад, новину зараховують до тієї чи тієї категорії відповідно до характеристик веденого дискурсу. Звичайно, статтю можна зарахувати до більше ніж однієї категорії, але в такому разі обираємо найвідповіднішу. Це такі категорії:

1) *Перебільшення / Приписування / Спотворення*: дискурс, що демонструє елементи негативного узагальнення, спотворення, перебільшення або негативної фіктивної атрибуції, скерованої проти групи людей на підставі конкретної події («Туреччина потопає у звуках дзвонів»);

2) *Богохульство / Образа / Безчестя*: дискурс, який містить прямі лайки, образи чи наклепи щодо конкретної групи людей (наприклад, «підступний», «собака», «низького походження» тощо);

3) *Ворожнеча / Конфліктно-спрямована комунікація*: дискурс, що містить неприхильні, войовничі висловлювання щодо певної групи людей (наприклад, «катування невірних»);

4) *Символізація / Стереотипізація*: дискурс, що використовує певні аспекти якоїсь ідентичності як елемент ненависті, приниження або символізації (наприклад, негативний підтекст фрази на кшталт: «Твоя мати так чи інак з Вірменії» або «Ваше прізвище Давутоглу чи Давутян?»).

За допомогою цієї методики ми відстежуємо у друкованих ЗМІ проблемні в цьому плані новини чи статті й одразу виносимо їх на розгляд громадськості у стислому викладі на веб-сайті – www.nefretsoylemi.org і на соціальних медійних каналах проекту.

Періодичні звіти за результатами нашої роботи з моніторингу ЗМІ публікують турецькою й англійською мовами щотири місяці.

Від початку 2013-го до цих періодичних звітів додали ще звіти про випадки тенденційного дискурсу. Залежно від того, на чому зосереджується увага, обираємо конкретний метод дослідження дискурсу й аналізуємо його. Мета цих досліджень – викривати ті випадки, коли публічні висловлювання містять не явно, а приховано сформульовані тенденційні чи ненавистницькі меседжі. Загалом у цих звітах ми зосереджуємося на головних ЗМІ. Упродовж останніх років головних часописів серед статистики мови ненависті ми не бачимо, це означає, що вони не послуговуються нею часто, а отже, цю ситуацію можна інтерпретувати як розвиток. Мо-

жемо стверджувати, що вони знають визначення мови ненависті й намагаються до неї не вдаватися. Утім, це зовсім не означає, що вони більше не творять і не поширюють тенденційних заяв. Навпаки, формулювання, якими вони послуговуються, настільки завуальовані, що не можуть кваліфікуватись як мова ворожнечі за цим обмеженим визначенням. Наша експертиза вбачає ознаку розпалювання ненависті лише в тій новині, що явно спрямована проти етнічної чи релігійної належності, подає її назву в тій самій статті, позначає її дуже виразно тощо. Таким чином, сенс підготовки цих звітів про тенденційний характер дискурсу полягає у тому, щоб вказати на приклади вживання мови дискримінації у ЗМІ.

Першим нашим дослідженням щодо тенденційного дискурсу став аналіз повідомлень про візит делегації Народно-демократичного конгресу (НДК), серед яких були депутати від Партії миру і демократії (BDP), у Чорноморський регіон Туреччини. Для другого звіту від 2013 року ми промоніторили всі інформаційні статті та коментарі, опубліковані протягом першого тижня подій у парку «Гезі Таксим». Нарешті, тему алевітів обрали для третього звіту 2013 року у зв'язку з великою кількістю посилань на неї у ЗМІ, адже вона була частиною політичних дискусій протягом вересня–грудня 2013 року.

Кількість випадків

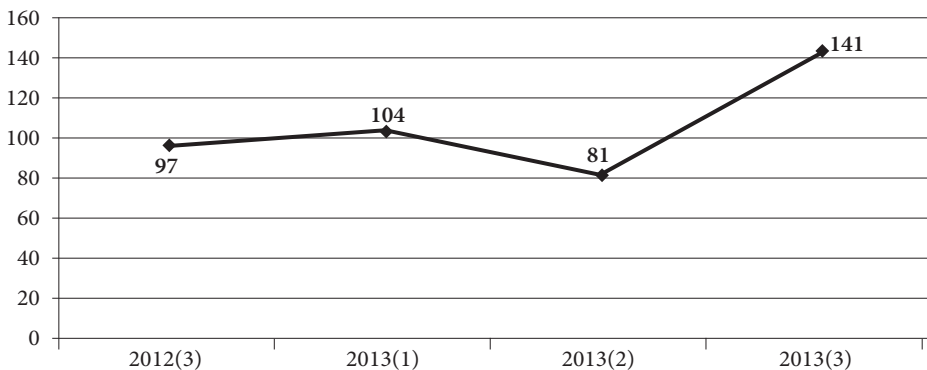

Рисунок 1. Вживання мови ненависті за роками

Результати останнього звіту за вересень–грудень 2013 року засвідчують значне зростання кількості випадків використання неависницьких форм самовияву порівняно з іншими досліджуваними періодами того ж року.

Хоч установки нетерпимості генеруються через різні теми, на загальному тлі вирізняється збільшення кількості публікацій консервативної

преси, спрямованих проти християн, у період різдвяних свят, і збільшення кількості статей із критикою запропонованого закону про злочини на ґрунті ненависті. Щоб пояснити цю ситуацію, ми повинні враховувати, що в березні у Туреччині відбулися місцеві вибори, а ми знаємо, що дискусії почалися за кілька місяців до того. Отже, можемо стверджувати, що події політичного та соціального життя мають безпосередній вплив на вияви нетолерантності у ЗМІ. До прикладу, «сирійські біженці» – це нова категорія для наших звітів після оприлюднення нової політики щодо конфлікту із сирійським режимом.

Діаграма груп, які є мішенню мови ненависті, унаочнює ще один важливий момент, вартий уваги. Три категорії вибірки цієї діаграми – вірмени, євреї і християни – ніколи не сходять з перших позицій у наших періодичних чотиримісячних звітах. Вони лише можуть мінятися місцями між собою залежно від політичної ситуації. Отож ці категорії населення у певних джерелах постійно вважаються ворогами Туреччини.

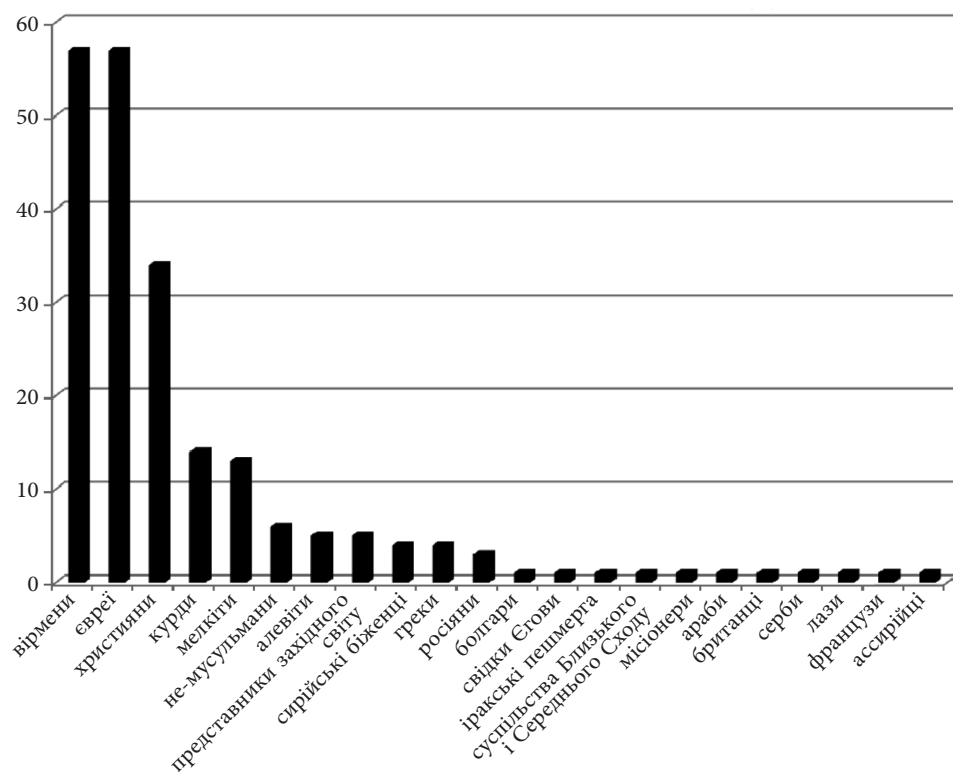

Рисунок 2. Мова ненависті за групами, що є її мішенями

З діаграми видно, що курдське населення – це одна з найбільших груп, яка є мішенню мови ненависті у друкованих ЗМІ, а від перших трьох категорій цю групу відрізняє релігія. У процесі моніторингу новин виявився поділ курдів на «добрих» і «поганих». Якщо йдеться про курдів-мусульман, то їх представляють зазвичай як братів-одновірців, але якщо йдеться про участь курдів у радикальному націоналістичному русі, то тоді вони – звісно – внутрішні вороги. Тоді етнічні питання курдів розглядають в одній площині з проблемами тероризму, злочинності чи вбивств заради захисту честі. У пресі вбивства заради захисту честі родини зображають як етнічну традицію курдського народу. Проте ми знаємо, що ця проблема характерна не тільки для курдського населення. Відтак, як наслідок, у засобах масової інформації торується дорога для негативного сприйняття образу курдського населення.

Є й інші об'єкти гонінь, яких ми ніколи не бачимо на діаграмі, як наприклад, цигани. Адже знаємо, що і у повсякденному житті, і на політичному рівні цигани становлять одну з етнічних меншин, що зазнає переслідувань у Туреччині. Таким чином, непомічання – ще один спосіб припинення, ба навіть ігнорування ідентичності.

Мова ЗМІ, характеристики, що вона подає, взаємини, які вибудовує щодо різних політичних і громадських постатей, візуальні образи, до яких вдається, виявляють позицію, що є панівною в політиці. Все це разом становить потужний чинник конструювання ідентичності. Крім того, ЗМІ потужно впливають на стан колективної пам'яті, і за їхньою допомогою негативне сприйняття суспільством різних ідентичностей значно поширюється.

З англійської переклала Оксана Сарабін

Zeynep Arslan

HATRED IN TURKEY'S PRINT MEDIA

The article discusses the methods of eradicating hate speech against ethnic and religious communities in Turkey's media reporting. The paper emphasizes the means of protecting minority rights and outlines the basic principles of discriminatory speech as a tool for feeding persistent stereotypes which produce and disseminate hostile attitudes towards different identities.

Keywords: hate speech, identity, print media, professional standards, critical analysis.